

РЕЦЕНЗІЇ й ОГЛЯДИ

Духовна спадщина давнього Галича: Наук. зб. / І.Скочиляс, В.Фрис. – Л.: Вид-во УКУ, 2018. – 168 с. + 17 іл. (серія «Київське християнство», т.ХІІ)

Видавничу серію «Київське християнство» було започатковано 2013 р. як проєкт з оприлюднення наукових здобутків відповідної програми двох факультетів Українського католицького університету. Уже з 2015 р. він значно розширився в

рамках амбітної науково-дослідницької програми «Соборна Україна та Київська традиція», що нині активно функціонує завдяки фінансовим пожертвам вітчизняних меценатів та під патронатом Української греко-католицької церкви. Завданням згаданої програми є підтримка студій церковної та культурної історії дослідників із різних академічних середовищ нашої країни¹. Передусім ідеться про вивчення богословської, історичної, культурної спадщини «київського християнства». Це поняття, як і «київська традиція», виступає збірним позначенням усіх надбань представників унійної та православної церков – пагонів з єдиного стовбура Володимирового хрещення 988 р. Такими надбаннями можуть уважатися соціокультурні й релігійні практики, богословські та історичні трактати тощо, створені за тисячоліття від часу християнізації Русі. Згідно із загальною анотацією програми, церковні та конфесійні традиції є результатом постійної культурної взаємодії на українських теренах «православного Сходу» й «латинського Заходу»². При цьому Володимирове хрещення, уявлюване початковою «точкою відліку», стає аргументом конфесійної єдності. З одного боку, таке трактування відображає ідейну платформу теперішнього ключового програмного завдання УГКЦ – знайти порозуміння й налагодити діалог з усіма православними церковними спільнотами України. Натомість для досліджень, підготовлених у рамках програми «Соборна Україна та київська традиція», вживання поняття «київське християнство» обіцяє ширші перспективи як для локальних, так і для студій ширшого плану, передусім тих, які зосереджені на питаннях міжкультурної та міжконфесійної взаємодії впродовж тривалого часу. Більшість із цих досліджень ідейно сходяться в тому, що спадщина представників унійної чи православної церков постає частиною єдиного тіла української культури, уявлюваної як неперервна у своєму розвитку. У зв'язку з цим набувають нової гостроти й актуальності питання стосовно формування, розвитку, тягlosti різних конфесійних спільнот на теренах сучасної України та всієї Центрально-Східної Європи у середньовіччі та ранньому новому часі, а також їх зв'язку з процесами націєтворення вже в модерну добу.

В якійсь мірі, представлені вище ключові ідейні засади видавничої серії «Київське християнство» стали спробою означити нові дослідницькі підходи й водночас – запрошенням до міждисциплінарних, різного роду тематичних і студій синтетичного

¹ Докл. про програму див.: [Електронний ресурс] <http://kyiv-christ.ucu.edu.ua/home/about/>

² Див. короткий опис програми в кінці кожної з публікацій цієї видавничої серії.

плану. На сьогодні, за весь час існування програми, вже вийшло більше 20-ти томів-публікацій. Це видання матеріалів кількох поважних наукових зустрічей, публікації джерел, монографічні дослідження. Зокрема в рамках серії опубліковано праці учасників конференції 2018 р. до 1030-ліття хрещення Русі (т.22) або міжнародного форуму 2015 р., присвяченого текстам і спадщині Кирила Транквіліона Ставровецького (т.6). Із-поміж публікацій джерел варто відзначити скрупульозні едиції ірмологонів XVI ст. (тт. II та 18) Ю.Ясіновського, давньослов'янських четій текстів Книги Ісуса Навина та Книги Буття за списками XIV–XVI ст., підготовлені Т.Вілкул (тт. 9 і 22), реєстри документів архіву унійного митрополита 1763 р. у виконанні О.Вінниченка (т.3), матеріали ватиканських архівів стосовно Галицької унійної митрополії початку XIX ст. в опрацюванні В.Ададурова (т.19) тощо. Серед монографій серії – індивідуальні дослідження М.Яременка про становище структур Київської митрополії у синодальній церкві Російської імперії XVIII ст. (т.4), Н.Заторського про «Послання Мисаїла до папи Сикста IV» 1476 р. (т.15), П.Кулаковського про володимиро-берестейського єпископа Йосифа (Мокосія-Баковецького) (т.17). Колективні монографії серії присвячені історії Володимиро-Берестейської єпархії XI–XVIII ст. (т.2), Луцької унійної єпархії рубежу XVIII–XIX ст. (т.13), Віленського монастиря Св. Трійці (т.16).

Одним із вагомих надбань видавничої серії «Київське християнство» стало факсимільне видання рукопису Галицького Євангелія 144 р. та підготовка присвяченого йому наукового збірника. Останній став 12-м томом серії (водночас 6-м у рубриці «Монографії»). Про нього й поговоримо докладніше.

Галицьке Євангеліє є найдавнішим слов'янським рукописом Євангеліє тетр, яке містить запис про час його створення (впродовж жовтня – листопада 144 р.). У цьому, як уважається, його основна наукова цінність. Водночас пам'ятка є найдавнішим із відомих джерел, яке пов'язує із теренами Галицько-Волинського князівства. В інтерпретації авторів збірника, цей рукопис – унікальне свідчення початків окремої галицької культурно-релігійної традиції, що сформувалася в рамках «київського християнства» під впливом симбіозу практик візантійської й латинської традицій на початках і рецепцією унійної ідеї в пізніший час (із кінця XVI ст.). Формування й розвиток цієї традиції від часу руського хрещення до кінця XVIII ст. – лейтмотив збірника праць «Духовна спадщина давнього Галича».

Основу рецензованого видання складають дві студії – Віри Фрис та Ігоря Скочиляса. Праця авторитетної дослідниці рукописної і стародрукованої книги домодерної доби – «Галицьке Євангеліє 144 року – унікальна пам'ятка релігійної культури княжої доби» (с.1–27) – це короткий, але повноцінний джерелознавчий огляд рукопису. Сам він є пергаментним кодексом: списане в 144 р. Євангеліє тетр було доповнене на початку XIV ст. синаксарем і місяцесловом. Докладний опис складу, заставок, ініціалів, оправи й інших даних пам'ятки підсумовано висновком, що саме Галицьке Євангеліє не було якимось особливим ктиторським подарунком до храму. Його невеликий формат, незначна кількість оздоблених сторінок і зношеність засвідчують постійне використання книги в богослужбовій діяльності. На підставі аналізу покрайніх записів авторка намагається окреслити важливі віхи в історії книги. Імовірно, після свого створення в 144 р. Євангеліє знаходилося в єпископському храмі в Галичі, допоки його не виявив львівський єпископ Гедеон (Балабан) у 1576 р. (це засвідчує відповідний запис). Інший запис 1679 р. демонструє, що книга опинилася в молдавського митрополита Досифея, який мав намір повернути її в «рідні землі» («да отслетса сіє св(е)тоє Єв(ан)г(е)ліє на своє місто, на Крилос»). Та, згідно з наступним записом, книгою заволодів справщик Московського друкарського двору ієромонах Тимофій. По смерті останнього вона стала власністю бібліотеки друкарського двору, а через кілька століть опинилася в Державному історичному музеї в Москві, де й досі зберігається. За припущенням В.Фрис, книга не

повернулася до рідного Галича, адже її «вкрали під час зборів при від'їзді владики [Досифея] з Москви» (с.22). Утім, таке припущення – один із багатьох імовірних сценаріїв. Не можна виключати факту зміни планів Досифея щодо повернення книги або задумів її надрукувати чи звирити з іншими текстами, і що їх мав реалізувати справщик Тимофій. Так чи інакше, але історія Галицького Євангеліє, котра постає з наявних у ньому покрайніх записів, є важливою для студій загального плану, зокрема про обіг книг, культуру читання та соціокультурні практики ранньомодерної доби. Невелика студія В.Фрис може стати важливою цеглиною в подібного роду дослідженнях. Ще одним її достоїнством є додаток із переліком праць, автори яких зверталися до рукопису Галицького Євангелія.

Другою, і найбільшою, частиною рецензованого збірника є праця Ігоря Скочиляса «Княжий Галич в історії київського християнства: культура, релігія, політика й еклезіальна пам'ять (XII–XVI ст.)» (с.29–158). Її основна ідея – окреслити головні віхи в історії формування й розвитку галицької єпископської та митрополичої кафедри, її трансформацій у XV–XVII ст. під впливом політик світської влади і спроб реалізації унійної ідеї. Галицьке Євангеліє та пов'язана з нею кафедра є у цій праці основною підставою для розмови про окрему еклезіальну, політичну, культурну традиції, таку собі субкультуру «київського християнства», коріння якої вбачається у Володимировому хрещенні, а формування обґрунтовано результатом впливу різних обставин і чинників. Розглянемо докладніше, як представлено цю традицію та її історію, зробивши короткий огляд кожного з дев'яти розділів праці І.Скочиляса.

У першому розділі – «Релігійна культура» (с.29–40) – постульовано існування окремої культурно-релігійної традиції з центром у Галичі, яка (традиція) розглядається регіональним варіантом загального «києво-християнського» культурного коду. Її формування пояснено сусідством із латинськими Польщею та Угорщиною, іноконфесійні впливи звідки автор убаचाє у спорудах місцевої архітектурної школи та іконописних пам'ятках (як приклад, названо ікони Холмської Богородиці та Дорогобужкої Одигітрії). Водночас відзначено культурний симбіоз, пов'язаний із південнослов'янським впливом (зокрема ідей ісихазму) за посередництва молдавської церкви (Сочавська митрополія). У цьому ключі розглянуто всі відомі культурні артефакти регіону (рукописні пам'ятки, ікони, архітектурні споруди). Загалом ідеї цього розділу суголосні поглядам М.Грушевського, котрий розглядав Галицько-Волинське князівство окремим політичним і культурним феноменом, таким собі продовжувачем традицій Київської Русі, що з часом модифікувався під впливом «латинських сусідів».

У розділі «Поширення християнства у Прикарпатті» (с.41–51) аналізуються дані археологічних та писемних джерел (передусім згадки літописів про монастир, клір), використаних задля реконструкції парафіяльної мережі Галицького князівства. За кількістю згадок монастирів у Галицько-Волинському літописі автор стверджує про «успішну євангелізацію краю» (с.47).

У третьому розділі – «Галицька земля-князівство: територія та політичний і соціальний статус» (с.52–65) – зроблено короткий огляд історії Галицького князівства «від початків», що традиційно пов'язуються з князями-ізгоями Ростиславичами (закріпилися на цих землях у 1080–1090-х рр.), до остаточного «фіналу», яким стало отруєння 1340 р. Болеслава Юрія Тройденевича, «уродженого князя усієї Малої Русі». І.Скочиляс увиразнює вже звичні уявлення про окрему політико-культурну ідентичність володінь Романовичів, убачаючи вираженням її існування різні спеціальні маркування цих теренів, уживані в тогочасних джерелах (у працях географів, папській канцелярії, літописах). Засвідченням особливої політичної та культурної традиції виступає в розділі також титулатура правителів Галицько-Волинської Русі, а також назва «Мала Русь», що, на думку автора, відпочатково в перші десятиліття XIV ст. була «впізнаваним маркером теренів Королівства Русі та Галицької митрополії» (с.64). Розділ завершується наведенням основних проявів «ідентичності» Галицької

«землі-князівства»: густа мережа міських поселень із домінуванням Галича, а головне – сильні позиції місцевого боярства та ймовірна наявність серед його представників власної системи цінностей.

Наступні три розділи праці І.Скочиляса присвячені Галицькій церковній кафедрі: початковій історії у XII ст., змінам її статусу у XIV–XVI ст. і трансформаціям упродовж XVII–XVIII ст., зумовленим практичною реалізацією унійної ідеї.

Розділ «Галич як княжа столиця та владича кафедра» (с.66–87) демонструє читачеві, що за досить короткий період, відколи Галич став центром окремого князівства, тут відбулося становлення єпископської кафедри. Власне, неподалік від княжого палацу на Крилоській горі було зведено Успенський собор. При цьому І.Скочиляс звертається до спостереження археологів, що під час будівництва в 1140–1150-х рр. змінилася планувальна структура: замість скромної первісної базилікальної – масштабна хрестобанна 6-стовпна церква з бічними галереями. У цьому автор убачає відображення планів галицького князя Володимирка відкрити єпископську кафедру. У зв'язку з цим представлено масштаби робіт (за розмірами фундаменту храм поступався лише Софійському собору в Києві) та зауважено на майстрах-іноземцях. Поза тим, дослідник нагадує, що «саме тоді було написано знамените Галицьке Євангеліє» (с.72).

У п'ятому розділі – «Фундація Галицької єпархії» (с.88–97) – обговорюється гіпотеза про відкриття кафедри у два етапи. Відповідно, спершу в 1140-х рр. руський митрополит Михайл II хіротонував на єпископство ставленника князя Володимирка, але саме ставлення не відбулося через вимушений від'їзд ієрарха до Константинополя. Тож остаточно кафедру було відкрито за князя Ярослава в 1156–1157 рр. (у повідомленнях за ці роки Київський літопис називає єпископом Косму). Попри свою струнку обґрунтованість, гіпотеза про спроби відкрити кафедру в 1140-х рр. не може вважатися остаточно доведеною. В її основі – згадане вище спостереження археологів про зміну планувальної структури центрального соборного храму, а також рукопис поменника середини XVI ст., де в переліку владик Успенської кафедри перед єпископом Космою, відомим у літописах, названо якогось Алексія. Поменники самі по собі не завжди достовірно точно відтворювали всіх реальних історичних осіб, особливо, якщо йдеться про їх копії пізнішого часу. Водночас опертя на археологічні джерела теж містить пастки: навряд чи можна з точністю в десятиліття засвідчити зміну планувальної структури Успенського собору (останнє могло відбутися й за князя Ярослава, з яким прямо асоціюється вперше згаданий у Київському літописі галицький єпископ на ім'я Косма).

Утім найскладніше питання в історії галицької кафедри – це обставини відкриття та особливості функціонування Галицької митрополії. І.Скочиляс звертає увагу на започаткування в першій третині XIII ст. єпископських кафедр у Перемишлі та Угрові й називає ці події «парадом єпископій». Останнє, на думку дослідника, є свідченням цілеспрямованої політики Романовичів «створити передумову для відкриття Галицької митрополії в сопричасті з Константинопольським патріархатом» (с.97). До цього твердження можна нав'язати також факти облаштування єпископських кафедр у Луцьку (гіпотетично 1280-ті рр.) та Аспрокастріні (Білгороді; між 1302–1328 рр.). Водночас, як видається, гіпотеза відносно церковної політики Романовичів могла бути підказана аналогією з політикою князя Андрія Боголюбського утворити митрополію у Владимирі-Суздальському у 1170-х рр., заявивши в такий спосіб про свій окремий від Києва статус. Якщо виходити з такого погляду, то важко пояснити, чому реалізація намірів Данила й Василька Романовичів мати власну митрополію в Галичі розтягнулася майже на століття, ба більше, потребувала відкриття додаткових кафедр. Чи це припущення не є уможливленим упорядкуванням у наративі історика відомих йому подій, що передували створенню Галицької митрополії на початку XIV ст.?

Поза тим, у наступному (шостому) розділі – «Галицька митрополія: заснування та особливості єклезіального статусу» (с.98–115) – автор систематизував усі відомі

свідчення джерел про існування Галицької митрополії й зазначив, що її відкриття в 1303 р. стало ініціативою князя Юрія Львовича, який тим самим «збирав єпархії» (с.99) – серед них і ті, що відкриті його дідом, Данилом Романовичем (це дещо суперечить гіпотезі про «парад єпископій» як цілеспрямованої політики князів Данила й Василька Романовичів). Та головним питанням розділу стала історія функціонування Галицької митрополії. Її реконструкція – надзвичайно складне завдання, з огляду на мізерну кількість надійних документальних даних. І.Скочилия констатує відомий ще у працях істориків ХІХ ст. факт закриття кафедри 1347 р. (її пониження до рангу рядового єпископства руського митрополита Феогноста, який резидував у Москві), водночас наводить низку фактів, які підтверджують його ідею про амбівалентний статус кафедри до й після 1347 р. Виходить так, що в різний час галицьких єпископів константинопольські патріархи підносили до рангу митрополитів лише спорадично (ним став Феодор у 1328 р., або ж Антоній у 1370 р.). Водночас упродовж ХV – першої третини ХVІ ст., коли кафедра була вакантною, на думку автора, не з'явилося жодних формальних розпоряджень щодо її статусу, тож він залишався амбівалентним і як центру єпископії, і як окремої митрополії. Представляючи історію кафедри згаданого періоду, І.Скочилия показує, що її вакантність стала результатом політики львівських католицьких єпископів, котрі не бажали «співжиття» з конфесійними опонентами. Тож подана далі історія кафедри в Галичі від початку ХV ст. й до 1539 р. є розповіддю про кілька спроб поставити сюди владик патріархом Григорієм Маммою в 1449 р. та унійним митрополитом Ісидором у 1457 р. Між тим, інших даних про історію кафедри за цей час немає. Як пояснено наприкінці розділу, відсутність пастиря компенсувалася священнодіяствами настоятелів молдавської церкви, котра спершу формувалася як рядова структура у складі Галицької єпархії (зі створення в першій третині ХІV ст. кафедри в Аспрокастріні / Білгороді).

Наступним завданням рецензованого дослідження стала систематизація інформації про владик, намісників і діяльність органів управління православної Галицької кафедри. Цьому присвячено два дальших структурних підрозділи.

У розділі «Галицькі владики та намісники й адміністратори (середина ХІІ–ХV ст.)» (с.116–131) автор наводить імена галицьких владик із різних джерел – згаданого поменника 1558 р., рукопису «Анналів» унійного митрополита Лева (Кишки) початку ХVІІІ ст., літописів та актових матеріалів. Далі зроблено спробу верифікувати систематизовані дані згаданих пам'яток. У результаті визначено ієрархів із неавтентичних пам'яток (зокрема митрополита Галактіона з підробної грамоти князя Романа Мстиславича), водночас наведено відомості про діяльність окремих ієрархів. Їх розпочинає гіпотетична біограма Алексія – гаданого ієрарха, який, за припущенням автора (вперше висловленим у п'ятому розділі), лише отримав хіротонію. Менш гіпотетичною виглядає біограма єпископа Косми. Він відомий із літописного повідомлення під 1156 р. про поставлення митрополитом Константином. На підставі археологічних матеріалів дослідник припускає участь Косми в поставленні новгородського архієпископа Іллі. Крім того, надійною є інформація про участь цього владики у супроводі майбутнього візантійського імператора Андроніка І до Константинополя в 1165 р. Іншою примітною рисою цього розділу є припущення стосовно Петра Акеровича, який, на думку І.Скочилия, замінив на кафедрі єпископа Артемія – відомого з повідомлень Галицько-Волинського літопису як активного противника князя Данила Романовича. Наведені сумарні відомості про владик і намісників Галицької кафедри підсумовуються в розділі тезою про становлення окремої церковної еліти зі власними традиціями. Їх вираженням названо створення й побутування на теренах Галичини та Волині редакцій церковного уставу князя Володимира, а також кормчих книг (так звані Волинська й Лукашевицька редакція).

Продовженням огляду історії кафедри стала систематизація згадок документальних джерел про управлінців кафедри ХV – першої половини ХVІ ст. у наступному

розділі – «Від владичної катедри до генерального намісництва в складі митрополичої архієпархії (1415–1539 рр.)» (с.132–139). Тут автор показує, що кафедра у цей період управлялася переважно митрополичими намісниками (окремі з них відомі лише з випадкових згадок в актових документах), наводить факти спроб візитації її повіреними київських митрополитів, а також розглядає документи, якими регулювався статус кафедри (зокрема папська булла 1458 р. про призначення митрополитом Григорія Болгариновича та підвладність йому Галицької єпархії).

Останній розділ дослідження – «“Пригадування” Галицької митрополії у XVI–XVIII століттях»³ (с.140–155) – став спробою узагальнити фінальні сторінки історії Галицької православної кафедри й водночас показати трактування її «спадщини» та маніпуляції довкола неї очільників унійної церкви кінця XVII–XVIII ст. Розділ починається з констатації факту призначення королем Макарія (Тучапського) єпископом Галича, Кам'янця і Львова. Цей владика та наступники визнавали зверхність над собою київського митрополита й давали присягу не відновлювати Галицьку митрополію. Надалі всі очільники кафедри перебували в ранзі митрополичого намісника (з правами коад'ютора митрополичого), і така практика мала продовження після церковної унії 1596 р. На цьому, власне, і завершується виклад історії кафедри. Наступним питанням розділу є різні інтерпретації її минулого у проектах настоятелів кафедри Св. Юра та унійних митрополитів. Як показує І.Скочиляс, період існування Галицької митрополії став дієвим аргументом настоятелів святоюрської кафедри зберігати окрему юрисдикцію. У цьому зв'язку розглянуто маніпуляції з минулим Йосифа (Шумлянського) 1690-х рр. та Варлаама (Шептицького) 1710–1715 рр., відображені в меморіалах, якими вони обмінювалися з унійними митрополитами та папською канцелярією. Вирішення цих спорів довго відкладалося, аж поки не знайшло рішення в папській буллі 1808 р. Короткий огляд цих сюжетів, вочевидь, покликаний переконати читача в тому, що «пригадування» історії Галицької митрополії у XVII–XVIII ст. було одним із чинників формування як регіональної ідентичності місцевої еліти, так і загального простору унійної церкви, що його І.Скочиляс у своїх працях позначає як *Slavia Unita*.

Загалом збірник «Духовна спадщина давнього Галича», що став 12-м томом серії «Київське християнство», розрахований на широке коло читачів. Це досягнуто завдяки простоті й логічності викладу, детальним роз'ясненням питань, добре відомих спеціалістам, а також множині кольорових ілюстрацій рукописних і мистецьких пам'яток. Недарма в анотації зазначено, що це «науковий збірник [...] для всіх тих, хто цікавиться українською християнською традицією і, зокрема, культурною спадщиною княжої доби». Але від цього не применшується його значимість для фахових дослідників. Передусім тому, що тут систематизовано результати практично всіх попередніх студій як рукопису Галицького Євангеліє, так і ключових сюжетів пов'язаної з ним єпископської й митрополичої кафедри.

Явний розрахунок укладачів збірника на широку читацьку аудиторію позначився на схематичності представлення багатьох принципово важливих питань, таких, як текстологія та історія рукопису, політика православних і католицьких владик, що постійно конкурували за потенційну паству, а головне – особливості формування нової моделі *Slavia Unita* після Брестської унії 1596 р. та ступеня інтеграції до неї (ба більше, глибини її усвідомлення) місцевих кліру й пастви. Крім того, окремі питання повторюються в кількох розділах (зокрема інформація про церковних владик-опонентів політики Романовичів та про повноваження очільників кафедри). А оповідь про місцеві редакції церковного уставу князя Володимира й кормчих книг видається очікуваною в розділі про особливості статусу Галицької митрополії (відомості про це, натомість, викладено в іншій частині, в розповіді про владик та адміністраторів кафедри). Водночас повнішому розкриттю ключового питання,

³ У змісті його назва інша: «Історична пам'ять про Галицьку митрополію».

що є головною ниткою у праці І.Скочиліяса – існування галицької культурно-релігійної традиції, могло би посприяти звернення до проблеми формування відповідної ідентичності серед кліру та мирян єпархії. Звернення до проявів відповідних уявлень стало би переконливим засвідченням самої традиції. Аби знайти більше інформації для відповіді на це питання, читач повинен спеціально звернутися до іншого дослідження І.Скочиліяса – капітальної студії з історії Галицької єпархії⁴. В якійсь мірі, праця вченого у збірнику «Духовна спадщина давнього Галича» стала коротким представленням основних положень окремих розділів тієї монографії, правда, здійсненим з урахуванням нових досліджень і дискусій, що з'явилися після її виходу в 2010 р.

У будь-якому разі, дослідження В.Фрис та І.Скочиліяса, які формують рецензований збірник, можна вважати успішними завдяки повноті представлення всієї множини спостережень, що постали в історіографії впродовж тривалого часу. Але найголовніше те, що ці праці провокують на дискусію й намічають перспективи для наступних студій. Передусім очевидно є необхідність здійснення повноцінної контекстуалізації Галицького Євангелія серед йому подібних пам'яток шляхом комплексного дослідження його тексту з визначенням мовних особливостей, зіставлення з грецькими та болгарськими прототипами, а також уточнення рецепції шляхом систематизації всіх маргіналій у рукопису. Крім того, сам рукопис може стати частиною студій іншого плану, зосереджених на реконструкції мережива культурних зв'язків та особливостей комунікації ранньомодерної доби. Це можливо, якщо взяти до уваги обставини переміщення його з Галича.

Знайомство зі збірником провокує також замислитися над перспективами подальших студій історії Галицької єпархії. Здавалося б, їх важко намітити з огляду на незначну кількість джерел стосовно функціонування і статусу Галицької митрополії від часу її появи до трансформацій XV–XVI ст. Але інша справа, якщо звернутися до питань відносно еклезіальної свідомості та ідентичності представників Галицької єпархії. З іншого боку, потребує подальших студій і дискусії теза І.Скочиліяса про існування особливої галицької культурно-релігійної традиції, що постала як регіональний варіант «київського християнства Володимирового хрещення» шляхом адаптації й суміщення візантійської спадщини та католицьких практик. Як видається, у даному випадку необхідно докладніше розглядати, як самі церковні ієрархи Галицької (а пізніше Львівської) кафедри XII–XVI ст. шукали своє місце в координатах між Києвом, Римом і Константинополем. Інша справа, якщо мова йде про ієрархів унійної церкви і творення серед належних їй кліру й пастви особливої історичної пам'яті про Галицьку митрополію. В такому разі як заснована на її «пригадуванні» регіональна еклезіальна ідентичність вписувалась у рамки загальної моделі *Slavia Unita*, і чи не вступала у суперечність до неї? Водночас, наскільки сам уявний світ *Slavia Unita* співіснував з іншими моделями еклезіальної свідомості XVII–XVIII ст., і наскільки у ці століття він зміг чітко конституюватися та дистанціюватися між двома світами – Апостольського Риму та *Slavia Orthodoxa*?

Можна сподіватися, що представлені вище міркування й питання, спровоковані знайомством із рецензованим збірником, знайдуть своє продовження в майбутніх дослідженнях.

Ярослав ЗАТИЛЮК

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

Інститут історії України НАН України;

старший науковий співробітник,

Національний музей історії України

(Київ, Україна), yaroslav.zatylyuk@gmail.com

⁴ Ідеться про вид.: *Скочиліяс І.* Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура на правовий статус. – Л., 2010. – 832 с.